

A farkas és a fagy gyermekei?

Jack London északi novelláinak
posztkoloniális és ökokritikai megközelítése

Bevezetés

Az amerikai őslakos közösségek mind a mai napig küzdenek a több száz évre visszamenő diszkrimináció ellen. Az Egyesült Államokban csak 2007-ben hoztak létre olyan törvényt,¹ mely kijelenti az indián közösségek egyéni és kollektív jogait, és eltörli a hátrányos megkülönböztetésüket. Bár már sokkal jobb a helyzetük, mint az elmúlt öt évszázadban, még mindig küzdeniük kell az egyenlőségükért, és sok törvény, ami őket védi, a mai napig veszélyben van. Talán már önmagában az is problematikus, hogy külön törvények vonatkoznak rájuk... Az amerikai kontinens felfedezése után egyelőre soha nem látott mértékű pusztítva hódító gyarmatosítás kezdődött el, így az őslakosok népessége hamar a tizedére csökkent, és azóta is csak csekély mértékben nőtt.²

Az évszázadok során számos író vállalta magára azt a szerepet, hogy prezentálja ezeket a népeket az irodalomban, elmondja a történetüket. Jack London is egy ilyen író. Első kézből szerzett tapasztalatokat arról, hogy kik is valójában az őslakosok, és milyen körülmények között élnek, majd később az utazásai során készített feljegyzésekből ihletet merítve írta meg regényeit és novelláit. A századfordulón tevékenykedett, s ekkor nagyon népszerű író volt irodalmi közéletben és filmen (filmfeldolgozásokban) egyaránt, egészen a második világháborúig – az egész világon ismerték a nevét. A nézetei is elterjedtek voltak, ám karrierje virágzásának elején előfordult még, hogy kritizálták a munkáját (állítólagos) faji nézetei miatt.

Szegénységben nőtt fel, börtönben is volt adósság miatt, és még az egyetemet is otthagyta, mert nem tudta finanszírozni tanulmányait. 1897 elején sorra utasították el a magazinoktól, ahova szerkesztőnek jelentkezett, vagy beküldte műveit kiadásra. Ugyanez év júniusában kitört aranyláz azonban meghozta számára a sikert, és nem az arany, hanem az utazás során szerzett tapasztalatai miatt, amikből később leghíresebb regényei és novellái születtek meg.³

Többször átolvasva Jack London északi elbeszéléseit, és főként a *The Son of the Wolf* (1900), a *The God of His Fathers* (1901) és a *Children of the Frost* (1902) köteteket, arra a megfigyelésre jutottam, hogy a történeteket éltető feszültség vagy konfliktus egyszerre legalább három tényezéből fakad: a szereplők identitásbeli különbségéből (fehér férfi, indián férfi, indián nő), a főszereplők és a szélsőséges klíma összeütközéséből, illetve a főszereplő önismereti hiányaiból. A Jack London szakirodalom tartalmaz érdekes narratológiai

¹ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. United Nations. 13 September 2007.

² KOCH A, Brierley C, Maslin MM, Lewis SL.: Earth System Impacts of the European Arrival and Great Dying in the Americas after 1492. *Quat Sci Rev.* 2019; 207; 13–36.]

³ REESMAN, Jeanne Campbell: Jack London's Racial Lives. University of Georgia Press, 2011. 60–61.

elemzéseket, amelyek érintik az utóbbi kérdéskört.⁴ Gazdag tanulmánykör foglalkozik a „divatos” posztkoloniális és gender kérdésekkel.⁵ S fel-felmerül az ökokritikai megközelítés is. Nem olvastam azonban olyan elemzést, amely mindhármat egyszerre, s egymás tükrében tárgyalná. Bár fennáll a veszélye annak, hogy a három eltérő módszertani megközelítést követelő szempont összefogása eklektikus elemzéshez vezet, úgy döntöttem, megéri kísérletet tenni. Dolgozatomban megpróbálom Jack London északi novellatípusának világát a posztkoloniális, az ökokritikai és személyiségalkotási szempontból egyszerre jellemezni. Úgy látom a három kérdéskör valójában szétválaszthatatlan – s éppen ez adja a novellák egyedi varázsát. Az alkotások vizsgálata előtt fontosnak tartom felmérni, az elméleti lehetőségeket, majd a novellák keletkezési körülményeit, mert a történelmileg, társadalmilag és politikailag érzékeny posztkoloniális és gender vizsgálat ezt elkerülhetetlenné teszi. Ezután fogok bele a novellaszövegek összefüggéseinek elemzésébe.

Posztkolonializmus

A posztkoloniális elmélet rendkívül összetett és változatos az irodalomkritikában, és ezt már a kialakulása is megmutatja.⁶ A módszerrel olyan irodalomkritikusok és irodalomtörténészek foglalkoztak, mint Edward Said, Bart Moore-Gilbert vagy Leela Gandhi. Mint minden más irodalomelméleti megközelítésnél, úgy természetesen itt is születtek már korábban is olyan művek, melyek szorosan fűződnek a teóriához, de ezt a fajta tendenciájukat csak később sikerült felfedezni. Alapvetően az 1970-es években beszélhetünk először posztkolonialista elmületről mint önálló módszerről, azonban már az 1900-as évek elején is készültek ebben a témában szépirodalmi művek és kritikák – ha nem előbb. Mielőtt elérte volna a Nyugatot, a fejlettebb országokat, nyilván az elnyomottabb területeken jelent meg, így Ázsiában és Afrikában sokkal elterjedtebb volt. Amerikában elsősorban latin-amerikai vagy afrikai amerikai íróktól születtek ilyen művek.

Kezdetben a posztkoloniális szakirodalmat az határozta meg, hogy nyelvi és kulturális szinten mi nevezhető angol irodalomnak. Eleinte azokat a műveket, melyek kultúrájukban eltértek a brit közösségtől nem tekintették angol irodalomnak, hanem egy külön kategóriába sorolták (*commonwealth literature*). Mint más irodalomelméleti megközelítést, úgy a

⁴ Vö. MCLINTOCK, James I.: Jack London's Strong Truths. A Study of his Short Stories. Michigan State University Press, 1997.

⁵ AUERBACH, Jonathan: Male Call: Becoming Jack London. Duke University Press, 1996. REESMAN, Jeanne Campbell: Jack London's Racial Lives. University of Georgia Press, 2011.

⁶ MOORE-GILBERT, Bart: Postcolonial Theory. Contexts, Practices, Politics. Verso. 1997.

posztkolonialist is sokan kritizálják. Az pedig nem segít a helyzeten, hogy nem egy tisztán irodalomelméleti irányzatról van szó, merthogy szorosan kapcsolódik politikai és szociokulturális problémákhoz, s emiatt még több oldalról éri negatív véleményezés. Sokan vitatják, hogy mivel történelmi, ezzel együtt pedig politikai kontextusba kell helyezni a műveket, ezért a kritikusok félreértelmeznek majd helyzeteket, valamint túl hamar téves konklúziókra jutnak. Az is problémát jelent, hogy mivel a posztkoloniális irodalomban hatalmas diverzitás figyelhető meg világszerte, ezért úgy érződhet, hogy az elnyomott népek versenyeznek egymással, hogy kinek jutott a legrosszabb sors. Ez azért téves narratíva, mert nem az van középpontban, hogy *mi* volt a probléma, hanem elsősorban az, hogy az elnyomott és gyarmatosított nemzeti, nyelvi, vallási és etnikai csoportok lehetőséget kapjanak arra, hogy megoszthassák a világgal a történetüket, és azt, hogy hogyan adaptálódtak az új rendszerhez, valamint, hogy hogyan jutottak túl a gondokon, hogyan birkóztak meg az őket érintő nehézségekkel. Az sem igazán probléma, ha a művek nem a posztkoloniális elmülethez tudatosan igazodva készültek, ezt láthatjuk például az afroamerikai irodalom esetében is, hiszen akkor ez a fogalom még nem is létezett.

Sokkal nagyobb problémát jelent inkább az, hogy a posztkoloniális elmúleten belül is megjelent egyfajta elitizmus. Léteznek egyes francia magasirodalmi művek, melyeket már elemeztek posztkoloniális olvasatban, annak ellenére, hogy a franciákra gondolva nem éppen a gyarmatosított pozíció jut eszünkbe, hanem sokkal inkább a gyarmatosító. Ennek ellenére azonban léteznek olyan művek például Ázsiában, indiai szerzőktől, akiknek a műveihez még nem is közeledtek ezzel a módszerrel. Ez egy példa arra, hogyan válhat exkluzívva egy olyan irodalomelméleti megfontolás vagy kategória, mely eleinte éppen azért indult el, hogy a harmadik világbeli országok irodalmát integrálni tudja a kulturális köztudatba.

Mint azt már említettem, a posztkoloniális elmúlet egy nagyon sokrétű elemzési módszert vet fel. Ennek az az oka, hogy minden nép, minden csoport, és – Jack London műveinek esetében – minden törzs története más és más. Senki sem tapasztalta ugyanazt, és minél távolabb esnek a csoportok egymástól, annál különbözőbb tapasztalatokkal rendelkeznek. Ahhoz, hogy csak egy kis terület posztkoloniális irodalmát, vagy irodalmának posztkoloniális aspektusait értelmezni tudjuk, ismernünk kell specifikusan annak a területnek a történelmét, akár több szemszögből is, de legalább egyszer a gyarmatosító, egyszer a gyarmatosított szemszögből. Emiatt teljesen más például az indiai és a nigériai posztkoloniális irodalom. Sok esetben fontos háttérinformáció, hogy nem csak egyszer szállták meg az adott területet – így lehet például Kanadában is több rétege a kolonializmusnak.

Bár Jack London maga nem volt egy ilyen elnyomott csoport tagja sem, történeteinek keresztül mégis betekintést nyerhetünk a kolonializmus hatásába a Yukon területein, azt azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egy fehér ember tolmácsolásában kerül bemutatásra mindez. Emiatt keletkezhetnek félreértések az őslakosok gondolataival és cselekedeteivel kapcsolatban, még annak ellenére is, hogy Jack London gyakran előrehaladottabb gondolatokkal rendelkezett ezekkel az emberekkel kapcsolatban, s olykor próbálta kifejezetten belülről megérteni vagy megvilágítani őket (lásd: *Az élet törvénye*, amely a belső nézőpontú narratív szerkezettel formailag is törekszik ezt véghezvinni).

Ökokritika

Environmentalizmus szó problémája

Bár az *environmentalism* egy mára már nagyon kifejtett és részletezett teória, a megfelelő magyar terminus megtalálása mégis nehézkes. Több megoldás is felmerül, különböző fordítások léteznek rá, azonban egyik sem felel meg tökéletesen a definíciónak. Az egyik ilyen megoldás a *környezetlélektani elmélet*. Ezzel az a gond, hogy az *environmentalism* nem csak (sőt, elsősorban nem) egy lélektani gondolkodásmód, így ez a fogalom túl exkluzív, és a magyar értelmezésből kizárja a további aspektusokat, mint például a politika, ami egyébként fontos része az *environmentalism*nek. Egy másik kínált megoldás a *környezetvédelem*, ám ezzel is ugyanaz a probléma; csak a cselekményre korlátozódik, s ennek éppen, hogy a lélektani aspektusa hiányzik. Maga a gondolkodás nem található meg benne: védjük a környezetet, mert ezt kell tenni. Elvész az az értelem belőle, hogy miért kell vigyázni rá, valamint az fedezhető fel benne, hogy „anyáskodunk” a természet felett, hiszen vigyázni valakire vagy valamire szülőszerepbe állít minket, így ez a fordítás is inkább azt sugallja, hogy a természet felett állunk. Ezt a *környezetlélektani elmélet*ről annyira már nem mondhatjuk el, ez esetben teljes mértékben arról a gondolkodásról van szó, amit az *environmentalism* magában rejt, de ennél nem megy tovább.

Kijelenthetjük, hogy egyik lehetséges fordítási megoldás sem fedi le a kellő mértékben az elméletet, emiatt kell mindenféleképpen tisztázni a definícióját, és felhozni ezt a fordítási problémát. Azonban történt egy magyarosítás, ugyanis egy 2006-os tanulmányban:⁷ a szerző

⁷ BECZE Szabolcs: Nacionalizmus és ökológiai gondolkodás. A baszk új szociális mozgalmak environmentalista akcionálizmusa. MTA Politika Tudományi Intézete. Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont. Budapest. 2006.

már használja az „environmentalizmus”, valamint az „environmentalista” kifejezést, így a továbbiakban én is ezeket a terminusokat fogom alkalmazni.

Environmentalizmus

A posztkoloniális mellett, ami egy *antropocentrikus* elemzési elmélet, Jack London novelláiban ökokritikai elemek is bőven találhatók. Bár a két elemzésmód – első ránézésre – kizárja egymást (antropocentrikus vs. természetközpontú), Jack London északi novellái esetében csak úgy kaphatunk teljes képet a szövegek jelentőségéről, hogy mindkettőt alkalmazzuk, vagy legalább megpróbáljuk alkalmazni. Először röviden ismertetem az ökokritikával kapcsolatos elméleteket, főleg az environmentalizmust, hiszen maga az ökokritika is ebből alakult ki. Annak ellenére, hogy az ökokritika egy irodalomelemzési elmélet, úgy gondolom, hogy ismerni kell a mögötte meghúzódó filozófiai, gazdasági és politikai elveket is, hiszen az ökokritika ezeket kapcsolja össze a szövegekkel. Manapság egyébként már a mozgóképművészetben is gyakran alkalmazzák.⁸

A továbbiakban Greg Garrard *Ecocriticism. The New Critical Idiom*⁹ című könyvét fogom alapként felhasználni az ökokritika ismertetéséhez.

Bár az ökokritika csak az 1960–70-es években jelent meg, a hozzá tartozó elméletek már évszázadokkal előbb is elterjedtek voltak. Még mielőtt bármi nevet adtak volna neki, már voltak olyan filozófusok, akik a környezetre helyezték a hangsúlyt az ember helyett. Rengeteg vallás, évezredekkel ezelőtt a természet tiszteletére fókuszált; teljes mértékben arra épült, hogy a természet fenséges, isteni (*divine*), hogy az a mindenható. A legősibb vallások nagyrésze erre az elvre épült, például a hinduizmus, a buddhizmus vagy egyéb ázsiai vallások. Ezeket ma már különösnek tartjuk, a modern ember el sem tudja képzelni, hogy milyen harmóniában lenni a természettel, milyen *része lenni* a természetnek. Ezen vallások közt is voltak olyanok, melyek leírták már az apokalipszist mint jelenséget. Egy másik ókori vallás, a zsidó vallás, amelyből később kifejlődött a kereszténység és (részben) az iszlám vallás is, tisztán leírja, hogy milyen lesz az apokalipszis (a természeti világ összeomlása, amely egyben az emberiség végét is jelenti). Bármelyik vallást is vizsgáljuk, egy biztos: nem tehetünk az apokalipszis (ti. valamilyen ökológiai világvég-katasztrófa) bekövetkezte ellen, ez egy olyan dolog, ami biztos be fog következni. Ez egy előre eltervezett jelenség az Isten által, vagy bármilyen más transzcendens erő által. Az esetek többségében arra szolgál, hogy a „tisztá” emberek, a

⁸ Vö. HÓDOSY Annamária: *Biomozsi. Ökokritika és populáris film*. Tiszatáj Alapítvány, 2018. HÓDOSY Annamária: *Klímaszörnyek. Ökokritika és populáris film 2*. Tiszatáj Alapítvány, 2024.

⁹ GARRARD, Greg: *Ecocriticism. The New Critical Idiom*. Routledge. Abingdon. 2004.

kiválasztottak a mennybe kerüljenek (vagy kikerüljenek az élet körforgásából – ez is vallásfüggő), a „romlott”, bűnös emberek pedig maradjanak a földihez hasonló életben örök szenvedésben, egy elszabadult világban.

Visszakanyarodva Észak-Amerikába, az indián népek is ugyanilyen természetközpontú vallásokat alapítottak. Amit a kolonizáló európai ember megmosolygott, a nevüket, melyeket adtak maguknak, a vallási gyakorlataikat, mindezt a természet tisztelete, istenítése érdekében cselekedték és cselekszik ma is. Amerika felfedezése közben is ők tanították meg az európaiaknak, hogy hogyan tudnak a természettel együtt, összefogva túlélni szélsőséges körülmények között, mielőtt a fehér európai saját önzőségéből és általános felsőbbbségtudatából adódóan mindezt aztán az őshonos népek ellen fordította.

Az environmentalizmus ennek a továbbgondolása; azaz felmerült a XIX. század végén az az elméleti kontextus, hogy ha egyszer valóban eljön az apokalipszis, akkor az az emberiség hibája lesz. Ebben az időszámban lett vége az első ipari forradalomnak, és szinte azonnal el is kezdődött a második; így valamennyire elkerülhetetlen, hogy ebben az időszakban jelenik meg az elmélet. A városiasodás ekkor már rég elkezdődött; akik nem költöztek be a nagyvárosokba, és nem álltak munkába valamilyen gyárban, azok hamar elszegényedtek. Hatalmas elmozdulás volt látható az emberek életstílusában, minden felgyorsult. A filozófiába (és a politikába) is ebben az időszakban kerültek be olyan ideológiák, mint a marxizmus, ami minden más mellett mintegy válasz volt az iparosodás és a városiasodás miatt kialakult helyzetre. A darwinizmus után a szociáldarwinizmus is ekkor bomlott ki, ami pedig a fajok kialakulása és fennmaradása nyomán azt vizsgálja, hogy a társadalomra milyen hatással lehet a fajok közti versengés, valamint a természetes szelekció törvénye. Többek között ezek az ideológiák is elősegítették az environmentalizmus elméletének kialakulását, ami pedig végül a XX. század közepére – többek között – egy irodalmi aspektussá is, azaz ökokritikává alakult.

A társadalmi, politikai és gazdasági helyzet mind elősegítette a létrejöttét annak az elgondolásnak, amely szerint az emberek tettei mélyen befolyásolják, hogy mi történik a természetben, hogy mit *tesz* a természet. Emiatt indultak el a vizsgálatok is abba az irányba, hogy mi milyen hatással van a környezetre, mi hasznos, mi árt inkább. Az ipari forradalmak után pedig egy hatalmas ugrás következett be a negatív hatású jelenségekben, így viszont az is kristálytiszta lett, hogy ami fejlődést hoz a gazdaságban – és pénzt generál, azoknak, akiknek már így is kedvezőbb a helyzete, mint másoknak – az rengeteget árt környezetünknek. Ezt manapság úgy hívjuk, hogy fenntarthatatlan fejlődés. A helyzet azóta sem jobb, sőt, sokkal rosszabb lett. Ennek ellenére akkor is, és a mai napig is „fejlődésnek” nevezik a folyamatot, de ennek a kérdésköre is megérne egy külön vizsgálatot, hiszen ki határozza meg, hogy mi

fejlődés, és mi visszafejlődés? Mitől lesz valami egyáltalán fejlődés, milyen szempontokat kell figyelembe vennünk, és milyeneket kell figyelmen kívül hagynunk? Bizonytalán kimondhatjuk, hogy általában, ami valamilyen gazdasági *fejlődést* hoz, az a környezetünknek, az anyaföldnek kárt okoz. Manapság, de már az elmúlt száz évben is, ezt a kapitalista rendszernek tudjuk be.

Az environmentalizmust sokan vitatják, számos más elméletet találni, melyek ellentmondanak mindannak, amit képvisel. Manapság is beszélünk „klímaváltozás tagadókról”, olyan emberekről, akik vagy nem hiszik, hogy létezik egyáltalán globális felmelegedés, vagy betudják egy természetes folyamatnak, ami „amúgy sem fog ártani nekünk”. Ezek nemcsak hétköznapi emberek, akik ellenzik például az egyszerhasználatos (műanyag) szívószál betiltását,¹⁰ hanem olyan filozófiai mozgalmak, melyek befolyásolnak gazdasági és politikai folyamatokat is. Ezek gyakran akár tudósoknak vagy megbízható tényeknek is ellentmondanak, legtöbb esetben személyes vagy gazdasági előnyöket szerezve ezzel.

Ezek az elméletek egymás mellett, illetve egymásnak ellentmondva is léteznek. Nem igazán lehet őket két kategóriába besorolni, amiatt, hogy széles skálán helyezkednek el. A *cornucopian*, azaz a bőségszaru elmélet a kapitalizmus egyik produktuma. Ennek a hívei csak annyira értékelik a természetet, amennyire az az embereknek meg tud felelni, eleget tud tenni. Gyakran csak a pénzt és az erőforrásokat látják benne, még csak nem is emberi, hanem vállalkozói hasznokat akarnak kicsikarni belőle. A politikában is létezik természetesen, ebben az esetben ellenzik a globális felmelegedésről és a klímaváltozásról szóló „rémhírterjesztéseket” is.

A mélyökológia (*deep ecology*) ezzel szemben egy radikális formája az environmentalizmusnak. Ennek a követői a természetet önmagában értékelik, és azt vallják, csak a túléléshez elengedhetetlen viselkedés az, amely a természet védelme felett állhat. Szerintük a populáció csökkentése lenne a leghatékonyabb megoldás arra, hogy a környezetet is fenn tudjuk tartani, rezerváljuk, sőt, visszaállítsuk eredeti, ideális formájába.

Az ökofeminizmus Jack London írásai szempontjából is fontos a mai értelmezésben. Ez az elmélet nemcsak az antropocentrizmust ellenzi, hanem az androcentrizmust is, mely különbséget tesz férfi és nő között. Az ökofeministák szerint ez a dominancia logikáját követi, mely ellentmond a természetnek, ugyanis abban a poláris értékek, a maszkulin és a feminin vonások egyenlően vannak jelen. Ennek egy sokkal szélsőségesebb változata a radikális ökofeminizmus, melynek hívei azt állítják, a természet egy az egyben feminin, de ez tudományellenes és naiv állítás. A természet egyensúlya éppen a maszkulin és a feminin

¹⁰ Magyarországon 2021.07.01-től

egyenlő eloszlásából fakad. Ha a természet csak feminin, az ismét egy nem természetes dominanciát szül, mely újabb diszkriminációhoz vezet. Az ökofeministák azt vallják, nem szabad átesnünk a ló túloldalára, inkább teremtsünk egyensúlyt, pontosabban találjuk meg az egyensúlyt, melyet az anyaföld kínál nekünk (de hát persze az *egyensúly* fogalma és kérdése is igencsak képlékeny).

A természetvédelem manapság egy gyakori téma a politikában és a szociológiában is. Ezt olyan elméletek támasztják meg, mint a társadalmi ökológia (*social ecology*) vagy éppen az ökomarxizmus (*eco-marxism*). Ezek az elméletek is az antropocentrizmus ellen mennek, de ha ez nem lenne elég, a politikai hatalmak, embereken való uralkodását is támadják. Gyakran veszekednek olyan kapitalista elméletekkel, mint például a *cornucopian*, amiatt, mert a termelést és az ellátást saját vagyon felhalmozására használják, ahelyett, hogy az emberek valódi szükségleteit próbálnák kielégíteni. A korábbi environmentalizmus elméletekkel ellentétben azonban az ökocentrizmust is megtagadják, emiatt se nem monoisták, se nem dualisták. Szerintük, bár az embernek a természet részének *kellene lennie*, mégsem az, mivel nem viselkedik természetesen, ösztönállatként.

Ökokritika

Az irodalom vizsgálatának területén az *ökokritika* szó születését William Ruckert¹¹ nevéhez köthetjük, valamint egy 1978-as tanulmányához. Az elméleti irányzat azonban csak több, mint tíz évvel később, Cheryll Glotfelty-nek¹² köszönhetően vált ismertté. Ő ösztönözte kollégáit arra, hogy ezt a terminust használják a „természetábrázolás vizsgálata” (*the study of nature writing*) helyett, ugyanis ez eltérőbb, szélesebb körben alkalmazható elemzéseknek ad helyet. Így tehát a szakterületen egy paradigmaváltás történt.

Cheryll Glotfelty határozta körül az ökokritika fogalmát 1996-os munkájában. Úgy határozta meg, mint az irodalom és a fizikai környezet közötti kapcsolat tanulmányozását, amely földközpontú megközelítést alkalmaz. Ugyanebben a munkájában összehasonlította az ökokritikát a feminista és marxista kritikával, ezzel azt hangsúlyozva, hogy az ökokritika is politikai analízis. Ebből az következik, hogy az ökokritika nemcsak egy irodalomtudományi irányzat, hanem (a kultúratudományi „fordulat” sajátosságainak megfelelően) politikai és filozófiai oldalról is megközelíthető, hiszen a szövegelemzések során társadalmi és politikai szempontokat is számításba vesz. Ez nem meglepő, hiszen az ökokritika az environmentalizmusból kialakult elmélet, így annak különböző kategóriái is lehetnek az

¹¹ RUECKERT, William: Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism. 1978.

¹² GLOTFELTY, Cheryll: The Ecocriticism Reader. 1996.

elemzés középpontjában, például, ha ökofeminizmusról beszélünk, akkor a szöveg vizsgálata során olyan elemeket fogunk keresni és kiemelni, melyek a természetet összefüggésbe vonják a maskulin és a feminin tulajdonságokkal. Az ökokritika az ilyen és ehhez hasonló mélyebb összefonódásokat keresi az irodalom és a környezet, a környezeti problémák között.

Az ökokritika eredetileg tájleírások és romantikus költemények elemzésére összpontosított. Az ezredforduló körül jelentősen kibővítették, így már nemcsak szűken meghatározott műfajra és stílusra korlátozódott, hanem kiterjedt különböző társművészetekre is, például a filmművészetre, a képzőművészetre, a zenére és az építőművészetre is. Ez a bővítés lehetővé tette, hogy az ökokritika már kulturális elmélet is legyen, ezzel együtt pedig, hogy lehetőség legyen a kultúra és a környezet közti összefüggéseket is vizsgálni általa. Ez egyben azt is jelenti, hogy az ökokritika alkalmazkodóképes elmélet, rugalmas, nyitott az új perspektívákra.

Kettős elemzési módszer

Az ökokritika és a posztkolonializmus legfőbb elemei egymással teljesen ellentétes értékeket képviselnek bizonyos téren. A két elemzési módszer összefonásának lehetősége azonban nem feltétlenül függ az ember- vagy a természetcentrikus látásmód látszólagos ellentétéből. Mivel az ökokritika magába foglal politikai és társadalmi elveket is, ezért a posztkolonializmus gyarmatosító-gyarmatosított kapcsolatát is lefedi egy bizonyos mértékig. Bármilyen gyarmatosított területen, így Észak-Amerikában is nagy szerepet játszott, mint azt már említettem, az ott élő őslakos népek tudásának kihasználása a terület megismerése érdekében. Az, hogy ezt a tudást a gyarmatosító nép hogyan használta fel, és hogy a gyarmatosítottokkal hogyan bánt ezután, azzal az environmentalizmus foglalkozik. A tudással azért, mert ez segített a megszálló népeknek túlélni az új világot, majd hamarosan letelepedni a területen, ami az elkövetkezendő párszáz év rapid változásait nagyban meghatározta. A bánásmóddal pedig azért, mert a fajirtás a természeti erők/erőforrások (pl. arany, fa, bölény) pusztításával is együtt járt – ezzel a gyarmatosítók tulajdonképpen ellentmondtak a természetnek, felbontották az egyensúlyát, ezzel hosszútávú, visszafordíthatatlan problémákat okozva. Talán ebben az értelemben beszélhetünk a természet kolonizálásáról is. Jack London északi novelláinál mindenesetre teljes mértékben egybeesik a fehér ember kolonializáló és természetvédő cselekvése; s ráadásul nagyon gyakran úgy, hogy a kolonizált és a természet tűnik erősebben.

Ha antropocentrikusan közelítjük meg a szituációt, akkor is súlyos problémaként merül fel nemcsak a fajirtás, hanem a területek öncélú felhasználása is. A megszálló népek ugyanis elvették a bennszülött emberek lakhelyét, és megsértették szent helyeiket. A bánásmód

nemcsak a fajirtás okán lehet végzetesen problematikus, hanem például a bentlakásos iskolák, a rabszolgatartás, a felesleges erőszak okán is, de már a legalapvetőbb problémák, mint az emberi alapjogok és a másik tisztelete is problémákat szültek a gyarmatosítók számára. Azonban, mivel az ember a természet része, így arra, hogy az ember miért próbál úgy viselkedni, mintha nem a része lenne, hanem felette állna, a válasz az emberi természetben rejlik; szokás is mondani, hogy ilyen a *természetünk*. Ezzel vissza is kerülünk a történet elejére; ismét a természet van középpontban, vagyis ez egy végtelen körforgás.

Amiatt, hogy ugyanazok a problémakörök mindkét oldalról is megközelíthetők, kijelenthetjük, hogy teljes megvilágítást csak akkor kaphat, ha mindkettőt vizsgáljuk, illetve, ha mindkettőt egyszerre vizsgáljuk. Az irodalmi prezentáció itt lép működésbe, ugyanis, ha egy műben ez a két problémakör jelenik meg, akkor az elemzéséhez be kell vetni mindazt a módszert, mely segít a pontosabb megértésében. Így kerül elő Jack London novellái esetében az ökokritika: nemcsak a mindennapi természet megjelenítésében, hanem a leírások során megszemélyesülő, bosszúszomjassá váló, cselekvő természet tekintetében is; sőt, az emberek gyakori állatszerű ábrázolásában is központi szerepet játszik az természetcentrikus megközelítés, és persze abban is, hogy ezekben a novellákban a természet leküzdhetetlennek, kiaknázhatatlannak tűnik. A posztkolonializmus pedig a művek átlátható történelmi, valamint azok írásának idején aktuális társadalmi dinamikája kapcsán jelenik meg. Az állatszerű emberek ide is kapcsolhatók azért, mert a tipikus indián férfi karakter gyakrabban jelenik meg bármilyen állatként, mint egy angol, hódító férfi, kivéve, ha az utóbbi integrálódik egy őslakos nép társadalmi rendszerébe, amit, már csak ebből kifolyólag is, egyfajta társadalmi lefokozásként foghatunk fel. Ez persze nem azt jelenti, hogy az állatias ábrázolás nem származhat az indián kultúrából, azonban reálisan megközelítve a problémát, egyértelmű az európai társadalom által alkotott elfogult, egyes esetekben *fetiszizált* képe az észak-amerikai szokásokról. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a vizsgált novellák több, mint száz éve íródtak, és bár Jack Londonról mondhatjuk, hogy egyes tekintetekben meghaladta korát, mégis más felfogással rendelkezett, mint a XXI. század embere – elég csak az első regényére gondolni, *A havasok leányára*, ami már saját korában is visszhangot okozott elfogult fajizmusa miatt.¹³

¹³ REESMAN, Jeanne Campbell: Jack London's Racial Lives. University of Georgia Press, 2011. 57.

A fagy és a farkas gyermekei?

Novellák posztkoloniális és ökokritikai tükörben

A *The Son of the Wolf* (1900), a *The God of His Fathers* (1901) és a *Children of the Frost* (1902) tartalmazzák Jack London északi novelláinak nagy részét, mely színes területet kínál mind az ökokritikai, mind a posztkoloniális elemzés számára. Ez a kettős elemzési módszer lehetőséget biztosít a novellák sokkal átfogóbb és részletesebb megértéséhez.

A posztkolonializmus szerepe a novellákban már a téma miatt is egyértelmű, de ennél persze többről van szó. Minden műnek van kulturális-szimbolikus jelentése, ezzel prezentálva olyan problémákat, melyek érintették a törzseket. Egyes novellák azzal is megpróbálkoznak, hogy ne csak a gyarmatosítás problémáit, hanem a törzsek közti kapcsolatot is bemutassa (l. *Ligun halála*), bár ezek csekély számban jelennek csak meg. Többségük mégis inkább a megszállás által létrejött problémákat taglalja: általában van legalább egy fehér férfi, akinek az őslakosokkal való kapcsolata meghatározza a történetet.

Az ökokritika tekintetében is rendkívül sokrétű novellák ezek. Esetükben nem csak a tájleírások és a konkrét természeti elemek állnak előtérben, pedig ezek már önmagukban is feltárják az ökokritika számára, hogy a környezet milyen szerepet játszik az események alakulásában. A természet és a város ellentétes környezete azt is megmutatja az egyes novellákban, hogy a karakterek életében, valamint személyiségében milyen szerepet játszik a természeti környezet rájuk tett hatása. Ezek mellett az őslakos indiánok „állatiassága” (fokozott természetközelsége vagy természeti kultúrája) is kiemelkedik, ami különböző dolgokra utalhat. (pl. Koszкус létfelfogása *Az élet törvényében*) Egyrészt értelmezhető posztkoloniális szempontból úgy, hogy a fehér ember szinte állatként (civilizálatlan lényként) gondol az indiánokra, emiatt ruházza fel őket állati tulajdonságokkal. Másrészt az is lehet az interpretáció része, hogy az őslakos törzsek, ahogy azt már korábban említettem, hitvilágukban a természet tiszteletének szentelték idejüket, így ez az „állatiasság” utalhat az ősi kapcsolatokra, az ősi hagyományokra is. Az ökokritikai szempontból történő értelmezés azonban még több értelmet kap, ha figyelembe vesszük, hogy Jack London naturalista íróként tevékenykedett – a szó egy sajátos értelmében. Nem a zolai naturalizmus szerint; sokkal inkább a természeti (értsd: *natural*) naturalizmus tekintetében. Az ő műveiben a természet és az emberi sors kölcsönhatásban állnak egymással (a francia naturalizmus társadalmiságát akár és olykor teljesen a novellák szövegvilágán kívülre helyezve). A vadonban előtérbe kerül éppen emiatt az ösztönös túlélés, az indián talpraesettsége (l. *A fehér csend*), valamint a fehér ember kapcsán a korlátok, melyeket a természet szab meg.

Fontos még előjáróban megemlíteni, hogy bár az elemzési módszereket egyszerre is lehet, sőt kell alkalmazni, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy mindig van egy domináns nézet az adott novellában. Vannak azok a történetek, ahol inkább az antropocentrizmus van előtérben. Ezekben az esetekben a novella inkább szól egy olyan világról, ahol az emberek közti kapcsolatok a fontosabb tényezők, legyen ez fehér és indián vagy indián és indián közti. Ebben az esetben az ökokritika háttérbe szorul, olyan szempontból, hogy nem az alakítja a történetet, hanem *csak* párhuzamosan történnek benne az események, esetleg tükrözi a fő történetszálat. Ezt láthatjuk például *A Vének szövetsége* című novellában. A másik esetben éppen, hogy a természet fog főszerepbe kerülni; itt nemcsak egy kiegészítő „szereplő” tehát, hanem ő alakítja, hogy mi történik az emberekkel. Természetesen posztkoloniális elemek ugyanúgy fellelhetők ezekben a történetekben, de a természet cselekedetei felülmúlják az emberiség sorsát. *A fehér csend* vagy éppen a *Tűzet rakni* című novella erre egy tökéletes példa.

A fehér csend

Jack London egyik legfontosabb kötete a *The Son of the Wolf*, ebben szerepel *A fehér csend* című novella is. Ez a mű meghatározó jelentőségű, merthogy már a címében egy olyan jelentéslehetőséget teremt, amellyel egyfelől az északi novellák és regények teljes szövegvilága jellemezhető, másfelől feltárja a természetközpontú írásmód lehetőségeit. Maga a fehér csend rendszeresen felbukkan London más műveiben is, sőt, a különös elnevezés által megjelölt élményanyagot ő is elsőkézből tapasztalta meg. Ebben a történetben egy későbbi kulcsszereplőt is megismerhetünk, Malemute Kidet.

Természetesen a tipikus szereplők megjelennek a műben. Mason a fehér angol férfi, aki otthagya egy fehér nővel kötött korábbi házasságát, és egy indián nővel él, akivel gyermeket is várnak. Ez az indián nő pedig Ruth, aki már négy éve Tennessee-ben lakik, a „fehérek világában”. London gyakran úgy jellemzi a nőt, hogy erősebb, mint fehér társai, ugyanis nem hangoztatja jajgatással bánatát, hanem *csendben* tűri fájalmát. A harmadik szereplő Malemute Kid, aki Mason barátja és társa. Ők hárman közösen szelik át a „fehér csendet”. Kutyaik már éheznek, ahogyan hamarosan ők is éhezni fognak, hiszen az út, ami előttük áll még nagyon hosszú, és nincs ehhez elegendő élelmük.

A novella azzal kezdődik, hogy Malemute Kid és Mason vitatkoznak azon, melyik kutya fog előbb elpusztulni. Carmen már nagyon gyenge,¹⁴ és Mason szerint a többi – éhes – kutya

¹⁴ A különös név miatt óhatatlan, hogy felidézzük magunkban Prosper Mérimée regényét és Bizet operáját, amelynek főszereplője a *Carmen* nevű cigánylány. Nyilván ennek a felvetésnek a kibontása nem fér a mostani

hamarosan neki fog esni. Sőt, Sukumot lesz az, aki megeszi majd Carment. Malemute Kid viszont fogadni szeretne arra, hogy valójában ők lesznek azok, akik hamarosan nekiesnek Sukumotnak, hiszen fogytán vannak az ételnek, és nagy valószínűséggel az út végéhez közeledve nem lesz más választásuk, mint a kutyákat elfogyasztani. Ebből egyértelműen következik, hogy az étel, vagy inkább az étel hiánya is szóba kerül a beszélgetésben, meg amúgy is ebédidő volt. Mason jobb, bőségebb időkre gondolva elkalandozik a jövőbe, ahol már épségben lesznek mindannyian, és lesz mit enniük. Ebéd után mindenki felpakol a szánokra, és bár a kutyák nem fogadnak szót azonnal, mégis sikerül elindulniuk. Ahogy a csapat átszeli a havas, jeges tájat, úgy jelenik meg először a műben a *fehér csend*. A fehér csend a legborzasztóbb minden természeti katasztrófa közül, a tájjal együtt megfagy az egész világ, és az ember egyedül marad önmagával. Amikor Carmen már túl gyenge ahhoz, hogy továbbmenjen – hiszen megsérült, tudják, hogy nemsokára el fog pusztulni, és a többi kutya is kimerült –, megállnak egy fánál. Továbbra is csend van, senki sem beszél, még a kutyák is teljes némán pihennek meg, itt viszont már baljós a hallgatás, egy katasztrófa előtti csendnek érzi Mason is. Ez be is teljesül: egy öreg fenyő kidől, és Mason bárhogya is próbál menekülni, pillanatok alatt megtörténik a baleset. Malemute Kid és Ruth azonnal cselekedni kezdenek; leszedik a fát társukról, majd tüzet raknak belőle, hogy Mason felmelegedjen, miután sokáig feküdt a hóban. Nyilvánvaló, hogy súlyos sérüléseket szerzett. Több csontja eltört, deréktól lefele lebénult, és biztosan keletkeztek belső sérülései is. Elveszíti eszméletét. Malemute Kid és Ruth tudják, hogy ő már nem lesz képes folytatni az utat.

Másnap magához tér Mason. Monológjából kiderül, hogy tudja, neki már nincs sok hátra. Visszaemlékezik egykori feleségére az államokban, majd azt mondja Malemute Kidnek, hogy ne engedje vissza Ruth-ot az ő emberei közé, születendő gyermekükről pedig úgy gondoskodjon, hogy ne északon kelljen felnőnie. Megparancsolja neki, hogy adja el a szőrméit, mert azokért jó pénzt fog kapni, és azt pedig költse gyermeke iskoláztatására. Ezután közli a nyilvánvalót; neki már csak pár éjszakája van hátra. Elküldi Malemute-ot, hogy hagyják őt hátra, és menjenek el minél előbb. Malemute Kid, jó barátja lévén viszont ellenkezik, várni akar. Végül Mason egy napot megenged neki, és megkéri, hogy ne hagyják itt meghalni, hanem előbb vessenek véget az életének. Időközben a kutyák gazdáik ellen fordulnak, felfalnak minden megmaradt élelmet, vagyis gazdáik ellen fordulnak ahelyett, hogy az emberek fálnék fel a kutyáikat. Malemute Kid megöl néhányat, majd a megmaradtakat újra befogja. Végül Ruth is meghallgatja férje utolsó kívánságait, majd elbúcsúzik tőle. Malemute Kid előre küldi, hogy

elemzés terjedelmébe, mindazonáltal a cigánylány és a kutya azonos neve, illetve Malemut Kid, az indián kutyafajtáról történő elnevezése két olyan írói fogás, amelynek összefüggése érdekes lehet.

ne legyen ott, amikor nyugalomba segíti férjét. Végül Malemute Kid teljesíti Mason kívánságát, majd Ruth után indul a fagyott világban.

A műben a fehér csend nemcsak egyfajta természeti jelenséggént szerepel, hanem már kulcsszereplővé válik. Ezt az is jelzi, hogy London nagybetűvel kezdi a szavakat, mintha egy név lenne, mintha egy karakter lenne a történetben: „The White Silence seemed to sneer” („A Fehér Csend mintha gúnyosan vigyorgott volna.”)¹⁵ Ez a mondat akkor szerepel, amikor Malemute Kid éppen lelőni készül Masont. Malemute fél. Társa már nincs eszméleténél, de mégis az elképzelhetetlent készül megtenni: úgy kell bánnia vele, mint egy kutyaival, mint Carmennel. Más novellákban éppen az indiánokkal bánnak úgy, mint a kutyákkal, ez is felfogható akár a természet iróniájának. A fehér csend, mégis gúnyosan vigyorog rá, semmi együttérzés nincs benne, csak színtiszta káröröm. Miután Masont átsegíti a túlvilágra, olyan gyorsan menekül, ahogy csak lehet, messze a tett helyszínétől, de legfőképpen messze az irgalmatlan Fehér Csendtől.

A Fehér Csend azonban nem az egyetlen a novellában, amely saját személyiséggel és érzelmekkel rendelkezik. A tragédia bekövetkezte előtt a természet vesz egy mély lélegzetet, sóhajt egyet fáradtságában. A faág, mely éveken keresztül viselte a hó súlyát, eltörik, és „eljátszotta utolsó szerepét az élet tragédiájában” („played its last part in the tragedy of life”). A tény, hogy London az élet tragédiájának nevezi a történeteket, már rávilágít arra, hogy az életet nem mi irányítjuk, a dolgok csak a természet szolgáltatta módon megtörténnek velünk, bármennyire is próbálunk ellenállni. A természet úgy cselekszik, ahogy kedve tartja. Ha éppen az útjában állunk, hát magunkra vessünk.

Emellett a természet megszemélyesítésének az ellentéte is megfigyelhető a novellákban: az embereket ruházza fel állati tulajdonságokkal. Ez főleg az indiánoknál fordul elő. Már a neveik is erre utalnak, például Malemute Kid, aki egyértelműen egy kutyafajtáról, az alaszakai malamutról lett elnevezve. Az alaszakai malamut – ahogy azt a neve is mutatja – egy Észak-Amerikában őshonos szánhúzó kutyafajta, hasonlít a farkasokra, melyek szintén Jack London által gyakran használt elemek az északi novellákban. A név által felruházza Malemute Kidet a kutyák tulajdonságaival. Ezek közül a kettő legfontosabb pedig a lojalitás és a tény, hogy a kutya is ösztönállat. A *fehér csend* című novellában válik ez a felruházás igazán láthatóvá, ahol Malemute Kid Mason szövetségeseként jelenik meg. Hűséges hozzá, mint egy kutya a gazdájához, vele tart a hosszú úton, hezitálás nélkül segít neki, amikor bajba kerül, teljesíti utolsó kívánságait, még akkor is, ha ez azt jelenti, hogy meg kell őt ölnie. Azonban ezt a

¹⁵ Az alábbiakban ebből a kiadásból idézek: Jack London: *The White Silence. The Son of the Wolf*. 1900. /Fordította: Szász Imre/

névadást nem a fehér ember kezdte el. Az őslakos törzsekben mindenki a tisztje, a törzsben való szerepe és az elért érdemei alapján kap nevet, élete során pedig, többször is változhat, mint ahogy azt például a *Ligun halála* című novellában is láthatjuk. Az állatokhoz hasonlítás ebben a kultúrában nem tiszteletlenség; sőt, totemisztikus vallási okokból dicsőség, ha például egy farkasról neveznek el valakit, az állatok természete miatt. Jack Londonnál ez a jelenség, azonban nemcsak a nevekben merül fel, hanem az emberek jellemzésébe is gyakran ír állati tulajdonságokat:

... His voice, ... - alternate cricket chirpings and bullfrog croakings, as it were. ... (Jack London. The Sickness of Lone Chief. Children of the Frost. 1902.) (Magas, sipító hangja... - mintha az ember felváltva hallgatná a tücsökciripelést, majd a békakuruttyolást. /Tüzes Enikő fordítása/)

A *Magányos Főnök betegségében* a Magányos Főnök hangját hasonlítja az állatokéhoz. Ez új elemzési lehetőségeket nyit meg az ökokritika szempontjából. Az állatiasság itt lehet annak a szimbóluma, hogy az őslakos indián mennyire harmóniában áll a természettel, hasonlóan az állatokhoz. Az ösztönös kapcsolat az állatok és a természet között egyedi, olyan értelemben, hogy az ember tudatossága, öntudatossága nem teszi lehetővé számára a természettel való teljes harmóniában élést. Az őslakosok azonban teljes hitvilágot alakítottak ki a természet köré (lásd: *Az élet törvénye*), a rituálékat az állatok (sőt még a növények is) és a viselkedésük ihlette, ezek gyakorlása pedig természettel való összhangot sugall. Szóval az „állatiasság” nemcsak egy fehér ember által ráruházott tulajdonság, hanem ez gyökeres részét képezi a törzsek kultúrájának és életmódjának.

Az ember sosem kérdőjelezi meg azt, hogy az állat vajon a természet része-e, hiszen ezt az állatok természete miatt egyértelműnek találjuk. Arról azonban rengeteg vita szól, hogy az ember része-e, hiszen az ember tud tudatosan, számítóan cselekedni, emiatt gyakori elmélet, hogy a természetet uraljuk, felette állunk. Az állatiasság ráolvasása az őslakosokra egyrészt megfosztja őket a társadalmi szerepüktől, és lealacsonyítja őket (a posztkoloniális értelmezés felől nézve), ugyanakkor felemeli őket, mert a természet törvényének beteljesülését az emberek által alkotott törvények nem tudják megakadályozni (az ökokritikai értelmezés felől nézve). A városi fehér embertől ebben az értelemben elvesz, mert az ember elidegenül a természettől, diszharmónia keletkezik. Ha az ember elveszíti az ösztöneit, akkor felborul a természet egyensúlya, ez pedig egy végeláthatatlan dominó-effektust eredményez, vagyis csak több és több környezeti probléma jön létre.

Korábban, amikor Mason utolsó kívánságait sorolja Malemute-nak, rátér a születendő gyermekére, mert azt akarja, hogy az Államokban nevelkedjen, hogy jó élete legyen: „This country was not made for white man”. Ezzel az állítással ellentmond a gyarmatosítóknak, akik szerint a fehér emberek a dolgok többségében előnyt élveznek, így az északi területeknek is magabiztosan vágnak neki nem számítva az elviselhetetlen körülményekre. Mason viszont rávilágít, akármennyire is meg akarják hódítani az egész kontinenst, a természet az, ami mégis gátat szab ennek, hogy megőrizhesse igaz rendjét. Úgy tűnik, az északi fehér csend fagyos világa az *egyetlen bennszülött vagy őslakos* ezen a területen, amely vigyáz magára, gátat szab a hódítóknak, nem adja magát könnyen, sőt, elpusztítja a fosztogató betolakodókat (hatékonyabban, mint Imber, ahogy azt a következő elemzésben látjuk), s az indiánokat is csak megtűri (mégpedig úgy, hogy civilizációjukat nem hagyván önállósulni, természetközeli életre és hitre ítéli őket). Mason története éppen önmaga számára világít rá leginkább arra, hogy nem ismeri saját határait. A fehér csönd így igencsak beszédessé válik: azzal szembesíti a fehér embert, hogy milyen hatalmas mértékben téves az önismerete. Minden, ami körülötte van: a hó, a jég, a fagy, a fa, a kutya, az indián férfi, az indián nő egy nevezőre kerül, amennyiben mind azt tanúsítják (hol együttérzéssel, hol kegyetlen nyersséggel), hogy mindent, amit magáról képzel a fehér férfi, az téves, s csak a biztos halálba kergeti. Hiábavaló úgy tenni, mintha neki bármi lehetséges lenne, ha a földanya ezt nem engedi meg (a novellákban a természet nőnemű). Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a természet mindenképp felett áll, és ez alól az ember sem kivétel. Bármennyire azon dolgozik az egész emberi faj, hogy uralma alá vonja a természetet, ez valójában sosem fog megtörténni, ugyanis (a novella tanúsága szerint) csak apró porszemek/hópihék vagyunk földünk hatalmas szerkezetében. Az, hogy túléljük-e mindazt, amin keresztül kell mennünk, azon múlik, hogy mennyire vagyunk képesek adaptálódni különböző külső körülményekhez, ez pedig minden embernél más és más. Persze, bizonyos fokig el lehet sajátítani olyan elméleti és gyakorlati tudást, valamint meg lehet edződni, hogy ez a tűrőképességünk szélesebb legyen (l. *Tűzet rakni*), azonban sosem érhetünk el olyan szintig, hogy a természet rendjét, a világ rendjét felülmúljuk vele.

Vándor az ösvényen

A *Vándor az ösvényen* című műben ismét Malemute Kid kap főszerepet. Karácsonykor kisebb összejevetelt tart, alkoholt isznak, történetekkel szórakoztatják egymást. Az is szóba jön, amikor Mason és Ruth össze akart házasodni, de a törzsfőnök nem engedte, ezért elszöktek előle – ezt Malemute Kid meséli el a többieknek. A novellában (többek között) éppen az a

különös, ahogyan egy, a fehér kultúrához közelített indián férfi mesél el egy történetet egy fehér férfiről és indián párjáról.

A mulatság közben egyszer csak arra lesznek figyelmesek, hogy a kutyák morognak, ugatnak, vonítanak, aztán egyszer csak kopogtatnak az ajtón. Egy vándor lép be, megkínálják itallal, leültetik, majd beszélgetnek vele. Malemute Kid felismeri, hogy ő Jack Westondale, aki már három éve északot járja. Szimpatikus neki, már korábban is hallott róla történeteket. Ragaszkodik hozzá, hogy maradjon egy kicsit, pihenjen meg, mielőtt továbbállna, ezért Westondale három órát tölt el Malemute Kid kabinjában. Amikor útnak indul, Kid tudtára adja, hogy találni fog egy kis élelmet és vizet az úton, mert a céljáig úgysem bírná ki anélkül sem ő, sem a kutyái.

Negyedórával később egy rendőr kopogtat az ajtón, Westondale-t keresi, mert elvett 40.000 dollárt egy Harry McFarland nevű férfitől. Malemute Kid megpróbálja őt is maradásra bírni, de semmiféleképpen sem akar maradni a rendőr, inkább a tolvaj után megy. A vendégek ezután mérgesek lesznek Westondale-re, de Malemute Kid lenyugtatja őket. Elmondja, hogy egy évvel ezelőtt Westondale 40.000 dollárt adott Castellnek, aki ezt eljátszotta, így került a pénz McFarlandhez. Westondale pontosan ugyanannyi pénzt lopott el, mint amennyit Castellnek fizetett, és a családjának akarja adni, akiről korábban képet is mutatott a társaságnak, és hozzátette, hogy kétéves fiát még sosem látta.

Ebben a novellában Malemute Kid vendégszeretetére, megértésére lehetünk figyelmesek, és arra, hogy nem árulja el a bajbajutottakat, akármekkora bűnt is követtek el. Ez is egy jel arra, hogy ő egy alázatos férfi. Annak ellenére, hogy sok időt töltött már az Államokban a fehérek között, mégsem vesztek ki belőle azok a tulajdonságok, melyeket nevelkedése során északon szerzett.

Tűzet rakni

Ennek a novellának az egyedisége abból fakad, hogy egyetlen egy személy útját mutatja be a fehér csendben bandukolva. Illetve a kutyájáét, aki szintén fontosabb szerepkörbe kerül. A férfi, akinek a nevét nem tudjuk meg a novellában, egyedül vándorol mínusz 50 fokban, amiről később kiderül, hogy inkább mínusz 75, és próbálja beérni társait, akik már egy táborban várnak rá. Bár figyelmeztették, ne induljon neki egyedül az útnak a hideg miatt, ő mégis belekezd, sőt, még úgy is gondolja eleinte, hogy akik figyelmeztették, nem is eléggé férfiak a feladathoz:

Those old-timers were rather womanish, some of them, he thought. All a man had to do was to keep his head, and he was all right. Any man who was a man could travel alone. (Jack London: To Build a Fire.)

1908.) (Azok a veteránok sokat nyafognak, mint a vénasszonyok, gondolta, vagy legalábbis egyikük-másikuk. A férfiembernek meg kell őriznie nyugalját, vigyáznia kell magára, és akkor nem eshet baja. Ha egy férfi igazán férfi, nyugodtan utazhat egyedül is. /Szente Mihály/)

Még az első balesetnél is ezt gondolja, ám amikor tüzére rászakad a hó, belátja, hogy valóban jobb lenne, ha egy társával indult volna neki a veszélyes útnak. Miután többször is sikerül kikerülnie a csapdákat, melyeket észak állított elé, először a kutyája szakad csak be egy vékony jégű vízmosásba, végül pedig ő is beleesik egybe, és térdig vizes, majd hamar jeges lesz. Nincs mese; ismét tüzet kell raknia. Tisztában van vele, hogy fa alatt ezt nem szabadna, hiszen a sok hótól elfáradhatnak az ágak, ahogy azt *A fehér csendben* is láttuk, és lavina zúdulhat a fejére, de sietnie kell. Ha bőrig ázott, nincs sok ideje, mielőtt elkezd megfagyni. Emiatt egy magas, öreg fa alatt rak tüzet, még büszke is magára, hogy ez sikerül neki. Ám amikor vetközni kezd, hogy megszárita ruháit, megtörténik a baj; a hótömeg lezúdul a fáról, és betemeti a tüzet. Ekkor már kezd pánikba esni, de ezt nem engedheti meg magának. Cselekednie kell; próbál tüzet gyújtani ezúttal a tisztáson. Már annyira lefagytak az ujjai, hogy nem tudja megfogni a gyufákat, le is ejti azokat. Foggal is próbálkozik, meggyújt egyet, de az a tűzgyújtás helyett a kezét égeti meg. Rengeteg szerencsétlen próbálkozás után belátja, hogy ebből nem lesz tűz. Próbál eljutni a táborig, de alig tud lépni anélkül, hogy lábai össze ne akadnának. Még a kutyáját is megpróbálja megölni, de rájön, hogy erre nem képes. Végül leül, majd lefekszik, és megpróbál megbékélni a gondolattal, hogy meg fog halni. Már melegséget érez fagy helyett, és mély, örök álomba merül. Kutyája sajátos módján megsiratja, és a tábor felé veszi az irányt, hogy ételt és melegséget árasztó tüzet kaphasson.

A történet során a férfi többször is tüzet gyújt, ez tűnik az egyetlen hatásos módnak arra, hogy felülkerekedjen az északi hidegen. Még a kutya is tudja, hogy ez az egyetlen megoldás ellene, már a történet eleje óta arra vágyik, hogy a tűz mellett melegedhessen. Ezen kívül több olyan praktikával is találkozhatunk itt, melyek átsegíthetik az embert a fagyon, de egyik sem ad teljes biztonságot. Mindig nagy óvatossággal kell az embernek járnia a Yukont, mert a természettel szemben sosem nyerhet. Ezt előbb vagy utóbb mindenkinek meg kell tanulnia. Nem lehet túljárni a természet eszén, mert az mindig utolér:

For the moment the cold of space was outwitted. (Jack London: To build a fire. 1908.) (Átmenetileg túljárt a fagy eszén. /Szente Mihály/)

Ez akkor is beigazolódik, amikor a főszereplő tüzet rak a fa alatt. Hirtelen úgy érzi, minden rendben lesz, és azt, hogy felmelegedjen, semmi sem akadályozhatja meg. Ekkor szakad a hó a tűzre, és taszítja ki a fa alól a férfit.

Végül a férfin eluralkodik a fagy. Nem tehet ellene semmi, már sehogy sem tudja visszafordítani a folyamatot. Ha valami csoda folytán el is érne a táborig, minimum az ujjait, a lábujjait és arcának egy részét elveszítené. De már ehhez sincs elég szerencséje. A hideg eluralkodik rajta, és lassú kínzással átsegíti a halálba. Egyet enged neki: utolsó perceiben már nem érzi testi bajait, és elméjébe merülve újra egyesülhet barátaival a táborban, még családjához is visszatérhet az államokba. Ennél többet azonban nem kaphat a *fehér csendtől*.

Az egyetlen kapcsolat, melynek szemtanúi lehetünk a novellában az a férfi és a kutya közti bonyolult kapcsolat. Még egy ilyen egyszerű állat iránt is rengeteg különböző érzelmet táplál a főszereplő, és vice versa. A következő érzelmekben már ellentétes érzelmeket olvashatunk:

On the other hand, there was keen intimacy between the dog and the man. The one was the toil-slave of the other, and the only caresses it had ever received were the caresses of the whip-lash and of harsh and menacing throat-sounds that threatened the whip-lash. So the dog made no effort to communicate its apprehension to the man. It was not concerned in the welfare of the man; it was for its own sake that it yearned back toward the fire. But the man whistled, and spoke to it with the sound of whip-lashes, and the dog swung in at the man's heels and followed after. (Jack London: To build a fire. 1908.) (A férfi és a kutya nem rajongott egymásért. Az egyik a másik rabszolgája volt, és az állat csak egyféle érintést kapott az embertől: az ostor érintését, ezen kívül nyers és baljóslatú torokhangokat, amelyek ostorcsapással fenyegették. Így aztán a husky nem erőlködött, hogy megértesse rossz előérzetét az emberrel. Nem érdekelt az ember hogyléte, csakis a saját érdekében vágott vissza a tűzhöz. De az ember füttyentett, és az ostorcsapás hangján szólt hozzá, így a kutya felgyorsított, és a férfi sarkába szegődött. /Szente Mihály/

Bár a férfi tulajdonképpen bántalmazza, de minimum fenyegeti egyetlen hű társát, mégis kialakul köztük egy szoros kötődés egymás iránt. A kutya oldaláról pedig tisztelet gazdája iránt, ami miatt nem mer akarata ellenére cselekedni. Miután a főszereplő ráveti magát a kutyára, azzal a céllal, hogy megölje, az állat, bár először messzebb szalad tőle, és védekező pozícióba helyezkedik, végül látván, hogy gazdája szenved, visszamegy hozzá, és megvárja a halál beálltát. Amikor a férfi az állatgyilkosság gondolatán rágódik, féltékenység fogja el.

And the man as he beat and threshed with his arms and hands, felt a great surge of envy as he regarded the creature that was warm and secure in its natural covering. (Jack London: To build a fire. 1908.) (Az embert hirtelen elfogta az irigység, miközben minden erejét összeszedve ütötte-csépelte magát. Irigylte a kutyát, hogy melegen tartja és biztonságosan védi természetétől kapott bundája. /Szente Mihály/)

Kutyájának vastag bundája, természetes borítást ad neki az északi hideg ellen. Ő ezt az őseinek köszönheti, akik régóta az északot járják, és a hosszú évszázadok, vagy sokkal inkább évezredek alatt alkalmazkodtak az éghajlathoz a túlélés érdekében. Ezzel szemben a fehér férfinak nincs ilyen esélye; neki nehéz ruházatot kell viselnie, mely így sem védi meg teljes mértékben a fagytól, és még mozgását is nagyban korlátozza.

A kutyán kívül egyetlen dolog kíséri a névtelen férfit a novellában: egy tapasztalt öregnek (talán egy bennszülött indiánnak – ez nem derül ki) a szavai. Többször előkerül a szövegben a „kénpataki vén alaszakai ember” vagy „kénpataki tapasztalt öreg róka” emléke és óva intő szava, amely szerint: „mínusz ötven alatt nem szabad egyedül útra kelni Klondike-ban”. Az öreg szavait azonban nem veszi komolyan a főszereplő, ami vissza is üt a sorsára. A novella így tehát egy fehér férfinak a haláláról szól, akinek nincs menekvés lehetősége a hidegtől. A fehér embert (felsőbbrendűségének tudata és reális önismeretének a hiánya miatt) a fehér csend könnyedén legyűri. Masonnel ellentétben még egy őslakos férfi sem tudja megmenteni, vagy legalább kényelembe helyezni utolsó perceiben. Teljesen magára marad; a rémisztő felismerésért (a novella kulcsszava a többször megismételt: „meglepte”, „elképedt”, „elcsodálkozott”, „megdöbbenette”), hogy nem okosabb a bennszülöttnél és nem erősebb a természetnél, halálával kell fizetnie. A fehér ember a halála árán és küszöbén érti csak meg, hogy mi „az embernek a világmindenségben elfoglalt helye”. Magára marad a hidegben és a halálban egyaránt. Ez is bizonyítja, hogy a sors a fehér embernek északon nem sok jót kínál.

Vének szövetsége

A *Vének szövetsége* című novellában megfigyelhetjük a kialakult helyzetet egy őslakos szemszögéből is. Eddig nem igazán olvashattunk konkrét szempontokról, itt viszont látszólag elsőkézből (pontosabban szólva: Jack London által felépített és elgondolt fiktív indiánnézőponton keresztül) kapunk információt arról, hogy milyen volt sok év alatt a gyarmatosítást átélni. Emellett arról is olvashatunk, hogy az indiánok hogyan küzdöttek meg ezekkel az akadályokkal, milyen módszerekkel próbáltak meg harcolni ellenük, és hogyan viszonyultak a különböző korcsoportok az angolszász népekhez. Jack London azért, hogy jelezze, ez egy fehér író férfi által kigondolt indiánnézőpont, az indián elbeszélését egy fehér bíróság közegébe helyezi, amelyben az indián beszédét folyamatosan keresztezik a fehér ember szavai és (a nyelvtanilag nem éppen kikezdzhetetlen) indián tolmács szavai.

A *Vének szövetsége* című novellát fel lehet fogni egyfajta allegóriaként, ami a történelmi eseményekre utal. A főszereplő, Imber egy idős őslakos férfi, aki társaival fehér embereket

vadászott le. Elutazik Dawson City-be, hogy feladja magát, amiért sok ember életét elvette. Az utcán, a földön ül, amíg Dickens és Emily Travis fel nem bukkan. Hozzájuk merészkedik oda Imber, és torokhangon mormog nekik valamit, amit ők nem értenek. A jelenetet észreveszi Jimmy is, aki szintén egy őslakos férfi, azzal a különbséggel, hogy neki sikerült bizonyos mértékben integrálódnia az új társadalomba. Ő láthatólag sem az angol nyelvet, sem Imber nyelvét nem beszéli tökéletesen, ennek ellenére tud fordítani a felek között – ez a nehézség jelöli azt, hogy fehér és indán, valamint fehér ember és természet között nem hozható létre olyan kapcsolat, melyben azok produktívan értelmezni tudják egymást. Imber elmondja, hogy miért jött a városba, ezt pedig egy rendőr is meghallja, ezért beviszi Imbert kihallgatásra. Miután bevallja tetteit, katonai bíróság elé kerül, itt találkozik testvére fiával, Haukannal. Haukan a bíróságon dolgozik, származása ellenére magasan képzett, és jó állást is kapott, az angolt is nagyon jól beszéli. Miután Haukan felolvassa Imber vallomásait a tárgyaláson, Imberre kerül a sor, hogy elmondja, miért cselekedte mindezt a szörnyűséget. A története az aranyásókkal kezdődik. Beszámol az első fehér emberről, aki erőtlenség miatt tévedt oda a törzshöz rövid szőrű kutyájával. A törzs tagjai adtak nekik meleg ételt, meleg ruhát, ám amikor megerősödött ellenszenvesen viselkedett, az ember ráparancsolta kutyáját a törzs kutyáira, így több kutya meg is halt. Távozásakor magával vitt pár kutyát és egy fiatal lányt. Ezt a férfit sok másik követte, mind csak kizsákmányolta az indiánokat, cserébe pedig hasznavehetetlen tárgyakat hagyott nekik, melyek nem ellensúlyozták a kárt, amit tett. Egy idő után a fiatalok engedtek a fehér emberek csábításának, és elhagyták a törzset egy jobb élet reményében, így a törzs viszont egyre csak fogyott. Imber megpróbálta felbuzdítani a tagokat, hogy lépjenek fel a kizsákmányolókkal szemben, de a fiatalok nem mertek harcolni, így külön szövetkezett az idősekkel. Kezdetben együtt rótták a területüket, és közösen megölték a fehér embereket, egy idő után pedig szétváltak, és egyesével vadászták le őket. Idővel viszont társai meghaltak, és egyedül maradt, ezért inkább eljött a városba, hogy feladja magát. Végül Imber elkalandozik a gondolataiban, de már a mű elején megtudjuk, hogy a végítélet halál lesz.

Ez az elbeszélésen belüli elbeszélés bemutatja egy kis szeletét annak, mekkora hatást gyakoroltak az újonnan érkező európaiak az őslakos népekre. Például, amire a mű címe is utal, az időseket mélyen tisztelni kellett, hiszen a koruknál fogva bölcssek voltak, ezért rájuk mindig hallgatni is kellett. A gyarmatosító népek azonban elcsábították a fiatalokat, és olyan félelmet keltettek bennük, mely felülmúlta mélyen múltba gyökerező tiszteletet, ezzel kezdetét is vette kultúrájuk elvesztése. Imber történetéből is pontosan ez vonható le. A művet felületesen elolvassuk az lehet a véleményünk róla, hogy egy teljes mértékben rossz, ellenszenves öregember, akinek a tetteire nem létezik észszerű magyarázat. Viszont, ha az őslakosok egész

történelmét figyelembe vesszük, akkor hamar rájöhetünk, hogy ő csak a törzsét akarta megvédeni, és tulajdonképpen ugyanazt a módszert alkalmazta, mint amit a fehér emberek használtak ellenük is. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ez volt a legjobb választás, de végső elkeseredettségükben és más erőforrások hiányában nem volt igazán más lehetőségük. Ha nem leselkedik rájuk ilyen veszély, akkor nem lenne szükség arra, hogy ilyen eszközöket vessenek be biztonságuk érdekében. Ebből azt lehet levonni, hogy az európaiak nemcsak azoknak a kultúráját sorvasztották, akiket konkrétan elcsábítottak és átneveltek, hanem azokét is, akik hűek maradtak a törzsükhöz, és nem engedtek a csábításnak és a megfélemlítésnek.

A novellában felmerül a természet és a város ellentétének problémája is, de nem is igazán a természet és a mesterkélt felépített környezet ellentéte miatt, hanem az emberi viselkedéssel és a különböző használati tárgyakkal kapcsolatban. Imber az egész életét a természetben töltötte, az egész törzsi kultúrája a természet köré épül. Monológjában beszámol a hasznavehetetlen tárgyokról, amiket a fehér emberek hagynak nekik cserébe az elvitt emberekért, állatokért és eszközökért. Bővebben kifejti nagybátyja, Ku-Szo-ti esetét, aki kiváló vadász volt, és egy fehér embertől kapott pisztoly okozta a vesztét. Az ajándékkal vadászni indult, és egy grizzly medvével találta szembe magát. Magabiztosan sütötte el a pisztolyt, azonban az egy medvét nem tudott leteríteni, csak megsebezte, emiatt pedig a medve felbőszült fájdalmában, és széttépte Ku-Szo-Tit. Ennek kapcsán ezt mondta Imber: „Ami jó a fehér embernek, az nem jó nekünk.” Ez a rövid történet is nagyon jó bemutatja, hogy bár látszólag sikerült a fehéreknek megvásárolniuk az indiánokat a pisztolyhoz hasonló ajándékokkal, ezek közel sem hoztak teljes kielégülést, sőt... Mint ebben a visszaemlékezésben a fegyver, úgy a nagyobb képet nézve az egész rendszer hasznos lehetett volna mind a gyarmatosítóknak, mind az őslakosoknak, ha megmutatják, milyen előnye származna belőle nekik is, és megkérdeznék tőlük, hogy egyáltalán szükségük van-e rá. De ahogy a fegyver Ku-Szo-Ti vesztét, úgy a rendszer az őslakosok vesztét okozta.

Imber hasonlóan tudatlan a fehér ember civilizációját illetően. A városban az utcán ül, ezt egy fehér ember nem tenné meg, Imber viszont a természetben nőtt fel és öregedett meg, nem ismeri a fehérek illemszabályrendszerét, ezért sokan le is nézik, csak elmennek mellette, ahelyett, hogy segítséget nyújtanának a láthatóan gyenge öregembernek. A bíróságon pedig külön rá is csodálkozik Imber arra, hogy Haukan elismétli azt, amit ő a kihallgatáson mondott. Nem érti, hogy lehetséges, hogy ő elmesélt mindent a rendőrnek, de azt rajta kívül senki más nem hallotta, Haukan mégis szinte szóról szóra felolvassa neki. Művészetnek, sőt, csodának tarja, hogy ez lehetséges, miközben Haukannak is, aki szintén őslakos, ez már egy alapvető dolog.

Imber a vadonban – vallomása szerint – nem volt ennyire zavarodott. Sőt, egyáltalán nem volt az; a természet rendje szerint cselekedett, az ösztöneire hallgatott. Nem az ember tudata által megteremtett üzleteken gondolkodott, hogy hogyan lehetne megoldani a problémát különböző tárgyalásokkal, hanem mint egy ösztönlény úgy döntött, hogy az a legjobb, ha levadássza azokat, akik ártani akarnak neki és törzsének. Amint a városba ér, ez elvész. Fel akarja adni magát, de nem tudja, hova kell menni, itt az ösztönei már nem használnak. Ezért csak leül, hagyja elmenni maga mellett a világot, és ahelyett, hogy cselekedne, leül és várja, hogy valaki észrevegye. Érdekes a járókelők viselkedése is vele szemben. A civilizált világban megtanultak saját magukkal törődni. Látják Imberen, hogy gyenge, mégis csak elsétálnak mellette, ahelyett, hogy megpróbálnának segíteni neki.

A novellában még két további szereplőnek a viselkedése is vizsgálható ebből a perspektívából. Jimmy, aki tolmács szerepet vesz fel Dickens, Emily Travis és Imber között, érdekes öltözetben jelenik meg a történetben, egyik nyelvet sem tudja tökéletesen beszélni, se Imberét, se az angolt. Ezekből ítélve ő valószínűleg később került a városba, ami tulajdonképpen a fehér ember világa. Érződik a karakterén, hogy próbál beilleszkedni, de nagyon erőltetettnek hat, ez főleg a sombrero kalapja miatt van, hiszen mégis ki viselne a Yukon vidékén egy mexikói kiegészítőt. Az, ahogyan ő kilóg a város polgárai közül, jól mutatja, hogy ha valaki a természetben annak szabályai szerint nevelkedik, akkor egy mesterséges környezetbe nem fog tudni magától teljesen integrálódni. Ez a múlt és ez a helyzet Jimmy-nél feltételezhető. A másik szereplő, aki ezt szintén alátámasztja, az Haukan. Haukan Imber törzséből származik, nővérének a fia, azonban fiatalon missziósok elcsábították, megtanították írni és olvasni, ezután pedig munkát kapott a bíróságon. Rajta látszik, hogy segítettek neki beilleszkedni: öltönyt, azaz a fehér ember ruháját hordja. Ez azért fontos, mivel az öltöny a vadonban semmilyen szempontból sem állja meg a helyét. Nehéz benne mozogni, korántsem olyan hőmegtartó, mint egy állati bunda, az északi hidegben hamar halálra fagyna benne bárki. A mesterséges, ember által alkotott világban mégis fontosabb az esztétikai érték, a külső által adott kép, az első benyomás fontosabb, mint a komfortérzet, vagy az időjárásnak megfelelő célszerű ruházat. Dawson city és az ott élő emberek a természeti rend felborulásának a szimbólumai a novellában.

Amennyire beszédes szövegposztkoloniális szempontból a *Vének szövetsége*, majdnem ugyanannyira elmondható ez az ökokritika tekintetében is. Ugyanúgy, mint Jack London többi novellájában, úgy ebben is több tájleírást találhatunk. Jack London gyakori szokása, hogy a természetet emberi tulajdonságokkal ruházza fel, és szereplőként kezeli, nem pedig a körülmények közé sorolja: „It was in the late spring, when the Yukon was growling and

writhing under its ice” („Késő tavasszal történt, mikor a Yukon morog, és hánykolódik jégpáncélja alatt”).¹⁶ Ebben a szövegrészletben például ahelyett, hogy leírná, hogy a nyár közeledtével egyre vékonyabb lesz a jég, inkább megszemélyesíti a természetet, a Yukont magát. A Yukon állatként morog, de emberként vonaglik és gyötrődik a saját jege alatt. Ehhez hasonlót olvashatunk a *Magányos Főnök betegsége* novellában, ahol ahelyett, hogy szimplán egy nyári éjszakát említett volna, inkább azt írja, hogy a nap nem aludt azon az éjszakán, és még egy ideig nem is fog, hiszen nyár van a Yukonban:

...the Yukon gurgled lazily. To the left, on the rose-leaf rim of the low-lying hills, smouldered the sleepy sun, which saw no sleep that night nor was destined to see sleep for many nights to come... (Jack London: *The Sickness of Lone Chief. Children of the Frost*. 1902.) (... a Yukon hömpölygött lustán. Balra az alacsonyan fekvő hegyek rózsakoszorút formázó pereme között az álmos nap parázslott. Azon az éjjelen a nap nem tért nyugovóra, és a sors könyvében úgy volt megírva, hogy még sok elkövetkezendő éjjelen ne lelje álmát. /Tüzes Enikő/)

Ligun halála

Ezt a novellát három fő részre lehet felosztani. Az elsőben a történet kontextusa rajzolódik ki; Szörös Arc, egy bostoni fehér férfi és Palitlum, egy indián férfi beszélgetnek és iszogatnak. Az előbbi kérleli az indiánt, hogy mesélje el Ligunnak, egy egykori törzsfőnöknek a halálát. Palitlum először tereli a szót, és az alkoholt dicséri, amit a fehér férfi adott neki. Végül mégis belekezd a történetbe.

Ligunról megtudjuk, hogy fiatal korától kezdve nagy harcos volt, bejárta a kontinens nagy részét, és sorra harcolt fehérek ellen. Hat fia született, és mind a csatateren halt meg dicsőségben az oldalán. Sok bűne miatt a fehérek büntetésképp a „fehér ember hazájába” vitték, valószínűleg börtönbe, ám ez a szövegből pontosan nem derül ki. Miután hazaérkezett, törzsfőnökké avatták, és sok időt töltött a békekötéssel. Ekkor Palitlum fiatal felnőtt volt, Ligun pedig a szárnya alá vette. Ekkor kiderül az is, hogy Palitlumot régen Ólónak hívták, azaz Örökké-Éhesnek, a mostani neve pedig Iszákost jelent. A béke érdekében egyszer patlacsot szervezett. Az egy hétig tartó szertartáson rengeteg törzs legfontosabb rangú emberei jelentek meg. Nemcsak ő szervezett azonban ilyen szertartásokat, hanem más törzsfőnökök is, ezekre pedig szorgalmasan el is utazott. Palitlum vele tartott, hiszen ekkor Ligun már idős volt, és nem bírta egyedül az utazást, valamint a mindennapi mozgások sem mentek már neki teljesen. Így Palitlum mindig

¹⁶ Az alábbiakban ebből a kiadásból idézek: Jack London: *The League of the Old Man. Children of the Frost*. 1902. /Fordította: Szász Imre/

vele maradt, hogy legyen kire támaszkodnia, ennek köszönhetően őt is beengedték a főnökök sátrába – leülni azonban már nem ülhetett le.

Az utolsó előtti szertartás alkalmával Ligun megsúgta Palitlumnak, hogy ő harc közben akar eltávozni az élők sorából. Ezután utaztak Niblak törzsfőnök patlacsára. Ligun mellett ide is rengeteg más vezér érkezett. A szertartás estéjére kvasz készült, emiatt az volt a szokás, hogy a főnökök a sátor bejárata előtt leteszik az összes fegyverüket, hogy az alkohol hatása miatt semmilyen elhamarkodott döntést ne hozzanak. Ezzel az alkalommal viszont Palitlum észrevette, hogy sem Ligun, sem más főnök nem hagyja kint az összes fegyverét, már ekkor tudja, hogy készül valami. A sátorba érve a főnökök körbe ülnek, Plaitlum a törzsfőnöke mögött áll, egy rabszolga pedig sorra meri ki a kvaszt a jelenlévőknek. A legidősebb főnökkel, Ligunnal kezdve mindenki ivott, és beszédet mondott dicsérve az italt, valamint a többi törzset és főnökeiket. Amikor a legfiatalabbhoz, Opidzához érkeztek azonban, ő beleivott a kvaszba, majd szó nélkül kiköpte, ezzel kifejezve ellenszenvét a többiek felé. Legjobban mégis Ligunt sértette ezzel meg, hiszen ő volt a legrangosabb mind közül. Ezután sértegetni kezdte Ligunt, majd kését lengette körülötte, minél közelebb érve azzal Ligun arcához. Kétszer meg is húzta rajta az éles fegyvert, ez pedig mindenkiből kihozta a legrosszabbat. Egymást és Ligunt kezdték el támadni, felemlegetve régi sérelmeket. Ligunnak mégis sikerült elérnie Niblakot, aki utána a legrangosabb jelenlévő törzsfőnök volt. Elvágta a torkát, majd halotti dalt kezdett énekelni. Amikor egy másik főnök, Szkulpin föbe lőtte, Palitlum elkezdett cselekedni: először Opidzát támadta meg, majd Szkulpint, végül az összes addigra még életben maradt törzsfőnöknek nekiesett.

A történet elmesélése után Palitlum előveszi zsebéből a kést, amit Ligun használt Niblak megölésére. Szőrös Arc tíz üveg háromcsillagost ajánlott a relikviáért, de Palitlum nem engedte azt mondja, hogy sokat jelent neki az a kés, és semmi nincs a világon, amit elfogadna érte. Helyette elkér egy üveget a történetért cserébe.

A *Ligun halála* című novellát gyakran említik egy lapon a *Vének szövetségével*, hiszen az idősek tisztelete az őslakos törzsekben mindkettőnek központi eleme. A kettő azonban mégis nagyon különbözik: míg a *Vének szövetsége* arról szól, hogy a törzs legbölcsebb tagjai összefognak a fehérek ellen, hogy elkerüljék a már jól ismert sérelmeket, addig a *Ligun halála* éppen a törzsek közti ellenségeskedésről szól. Ez egy remek ellenpélda arra a tévhitre, hogy az őslakos törzsek mindig összefogtak a kolonizáló európaiak ellen. Sokszor elfelejtődik a tény, hogy ugyanúgy, mint bárhol máshol a világon, e népek közt is voltak háborúk, vagy bármilyen konfliktusok. Az utolsó patlacs mesélésénél, amikor a törzsfőnökök már egymásnak estek,

akkor Palitlum pár különböző ilyen helyzetet meg is említ. Például, hogy a khék törzs egyik tagja belefulladt a sztíkinék vizébe, ők pedig engesztelésül nem adtak gyapjútakarókat.

Ami mindkét műben közös a tömérdek utalás a valódi problémás helyzetre. Ebben a novellában az első utalás az alkoholos italokra vonatkozik, de gyorsan ezután Palitlum tesz egy megjegyzést arról, hogyan használják ki a fehérek az őslakosok dolgosságát – bár ez is az alkohol kapcsán jut eszébe.

And the while you gather to you the gold that hides in our mountains and the fish that swim in our seas; and Palitlum, and the brothers of Palitlum, dig the gold for thee and net the fish, and are glad to be made glad when out of thy wisdom thou deemest it fit that the 'Three Star' should wet our lips. (Jack London: *The Death of Ligoun. Children of the Frost*. 1902.) (És közben összegyűjtitek a hegyeinkben rejlő aranyat és a vizeinkben úszkáló halat; és Palitlum és Palitlum fivérei nektek ássák az aranyat, nektek fogják a halat, és boldogok, ha bölcsességedben kegyesen boldoggá teszed őket, és megengeded, hogy a háromcsillagos megnedvesítse ajkukat. /Szász Imre fordítása/)

Később, Ligun kapcsán is olvashatunk egy-két utalást ezekre a történetekre, például az Iszákos azt is megemlíti, hogy azért vitték el Ligunt egy időre, mert fehéreket ölt az utazásai során.

A felépített archetipikus karakterek közül itt nem igen van diverzitás. Szörös Arc, aki egy fehér férfi, csak a mű elején és végén jelenik meg, ő szimplán csak kíváncsi a történetre. Palitlum meséli ezt el neki, de róla sem mondhatjuk, hogy főszerepet kapna. Ő valamilyen szinten képviseli a fehér kultúra iránt érdeklődő bennszülöttet, de annyira kevés derül ki róla, hogy ennek mértékét nem tudhatjuk biztosan. Tulajdonképpen Ligun az, aki tökéletesen beleillik az idős, bölcs indián törzsfőnök szerepébe.

Karakterelemzés

Jack London északi novelláiban megfigyelhetünk jellegzetes karaktertípusokat. Ily módon elkülönülnek a fehér és az indián szereplők. Hangsúlyos szerepet kap a fehér angol férfi, a fehér nők azonban háttérbe szorulnak. A fehér férfiak közül is kettőt különböztethetünk meg: aki még mindig a fehérek között él, csak valamilyen okból kifolyólag északra utazik, s ez az ok általában az arany; a másik pedig, aki már valamilyen őslakos törzsben él, mert befogadták, neki általában van egy indián felesége is. Az őslakos férfi karakterek közül van, aki még a törzsével él, és van, akit a fehéreknek sikerült elcsábítania, és ezért már valamilyen szinten integrálódott a fehérek

társadalmába. Az indián nők pedig általában egy fehér férfi feleségeként vagy kedveseként jelennek meg.

Az ebben a dolgozatban elemzett novellákban megjelenik a fehér férfi, az indián férfi és az indián nő. Őket nemcsak külön-külön lehet vizsgálni, hanem a viszonyukat is egymáshoz. Fehér férfiként a Mason-típusú figurákat találhatjuk a novellákban, őslakos férfiként például Malemute Kid-et, Imbert, Jimmy-t és Haukant, őslakos nőként pedig Ruth-ot.

Mason tipikus fehér szereplő. Az államokban nevelkedett, volt felesége is. Később, amikor eljött északra, találkozott Ruth-tal, és elvette feleségül. *A vándor az ösvényen*ben Malemute Kid meséli el a történetet, hogyan házasodott össze Mason Ruth-tal. Ruth édesapja, aki a törzs vezetője is volt, ellenezte az esküvőt, úgyhogy Mason és Ruth elszöktel a törzs elől, ez gyakori volt más ilyen párok életében is. Ahogy a történelemben is, úgy ebben a történetben is, a fehér férfi azt hiszi, hogy neki ezt is meg szabad tennie, származásából adódóan. Azonban *A fehér csend*ből tudjuk, mit tartogatott a sors Mason számára, ezt egyfajta büntetésként is felfoghatjuk korábbi tettei miatt. Szintén ebben a novellában olvashatjuk, hogy mindennek ellenére nem bánik lekezelően Malemute Kiddel és Ruth-tal sem. Ruth-ról inkább hangsúlyozza, hogy jobb, mint a fehér nők. Emiatt meg lehet Masont különböztetni más fehér férfiktól, ezért inkább ő már köztes helyzetben van a sok északon eltöltött idő miatt.

Malemute Kid, Imber, Jimmy és Haukan teljesen különböző szerepet töltenek be, annak ellenére, hogy mindannyian őslakos férfiak. Malemute Kid csatlakozott Masonhoz, és hűségesen kíséri keresztül a Yukon területén. Rendelkezik mindkét oldal tudásával és tapasztalatával. Személyiségében meglátszik, hogy egy indián törzsben nevelkedett, de azt is könnyen észre lehet venni, hogy már jó ideje a fehérekkel él. Jimmy és Haukan valamelyest hasonlít Malemute Kidre, a különbség viszont az, hogy ők nem mentek vissza északra, és próbálnak annyira elkülönülni az északi önmaguktól, amennyire az lehetséges. Jimmy átlagos ember, megjelenéséből következtethetjük, hogy nincsen magas pozícióban munkáját illetően, beszédéből pedig egyértelmű, hogy nem tanult meg jól angolul. Valószínűleg ő később, már felnőttként került az Államokba, ezért nem sikerült olyan jól megtanulnia a nyelvet sem, ami miatt pedig nem is kaphatott jó munkát. Az azonban biztos, hogy mindent megtesz azért, hogy befogadják a társadalomba, hiszen a fehérek ruháját hordja, vagy legalábbis ő ezt hiszi. Haukant viszont missziósok karolták fel gyermekkorában, ez az oka annak, hogy jól beszéli az angol nyelvet, és a bíróságon dolgozik, és Jimmy-vel ellentétben ellenszenvesen viselkedik más őslakosokkal. Imber az, aki teljesen kiesik ebből a képből. Ő egész életét északon a törzsével élte le, most is csak azért utazott a városba a fehérek közé, hogy feladja magát, tehát tulajdonképpen véget vessen az életének a szó átvitt – majd később szó szoros értelmében.

Idegenként viszonyul a fehér társadalomhoz, és annak környezetéhez, a városhoz. Ez érthető, hiszen sosem látta még, hogy milyen ez a világ, sőt, azzal töltötte az elmúlt pár évtizedet, hogy üldözte és irtotta azokat a fehéreket, akik el akarták csábítani az embereit a városba. A három indiánfigura így a természethez fűződő viszony három típusát és fokozatát testesíti meg: a természeti embert (akit lehetetlenség integrálni, inkább meghal); a civilizációt megismerő, de a természetbe visszatérő embert (akinél a faji egyenlőtlenségek teljesen felszámolódnak); a civilizáció megismerő és ottragadó embert (akinél a kolonizált alárendeltség véglegesen rögzül).

Malemute Kid rendszerint fel-felbukkan más novellákban is, akár ő a főszereplő, akár csak szó esik róla. A történetekből megtudjuk, hogy élt már délebbre is, a novellák idején pedig járja északot. *A fehér csend* című novellában bukkan fel először, itt Mason hűséges barátja – hűségesebb, mint bármely kutya. Ezt nemcsak a tettei támasztják alá, hanem a neve is. A *malemute* egy másik megnevezés az alaszakai malamutra, ami egy inuit szánhúzó kutya. A kutyákat más ősidők óta az „ember legjobb barátjának” tartják, és ha róluk van szó, talán az első dolog, ami eszünkbe juthat, az a hűség. Jack Londonról Marshall Bond azt nyilatkozta, hogy kevésbé bánt a kutyákkal lekezelő módon, és ugyanúgy beszélt hozzájuk, mint egy emberhez, ugyanúgy észrevette a jó tulajdonságaikat, például a hűségüket.¹⁷ Mint ahogy Jack London többi novellájában is megfigyelhetünk olyan megnevezéseket, mint a *Farkas Fia*, a *Holló*, a *Medve* vagy a *Róka*, ezekkel utalva egyes személyekre, fehérekre vagy törzstagokra, úgy *Malemute Kid* is egy ilyen név. Ő a „Malamut Kölyök”, vagyis a Kutya Fia, ezzel is azt hangsúlyozva, hogy becsületes és hűséges ember. Egy indián elnevezés szempontjából ez nem különös, hiszen az indiánoknak megtiszteltetés, ha egy akár szentként is tisztelt állatról nevezik el. Azonban a *Malemute Kid* név a fehér embertől származik – a fehér ember pedig nem éppen hízégsből nevezi a „civilizált” indiánt kutyának: egy erős szánhúzó kutya értékével tartja egyenértékűnek. Azonban a saját lábán megálló Malemute Kidnek a története leválik a fehér ember adta névről és státuszról. Tulajdonságai a tetteiben látszanak igazán. Amikor *A fehér csend*-ben Mason megsérült, hagyhatta volna, hogy félelme elhatalmasodjon rajta, vagy akár ott is hagyhatta volna társát (mint a kutyák Carment), de ehelyett minden érzelmét félretéve azonnal nekilátott társa kiszabadításához, annak ellenére, hogy egyértelmű volt, hogy ezt ő nem fogja túlélni. Gyengesége és éhsége ellenére minden erejét arra összpontosította, hogy társa a fennmaradt napjait a körülményekhez mérten a lehető legkényelmesebben töltsse el. Ezután végighallgatta visszaemlékezéseit az életéről, és minden kívánságára külön odafigyelt, és

¹⁷ LABOR, Earle: Jack London. An American Life. Farrar, Straus and Giroux, 2014. 109.

valóra is váltotta őket. Főleg Mason utolsó kívánságát, ami az volt, hogy ne hagyja egyedül elmenni, hanem vessen véget az életének, mielőtt továbbáll. Malemute Kid félt megtenni, hiszen éppen az az ember feküdt ott, aki hosszú ideig társa volt, akivel kölcsönösen segítettek egymást, és mégis megtette, mert ez volt Mason utolsó kívánsága. Ez nem éppen a szánhúzó kutya kötelessége. Ez a fehér ember felé emelkedő indián ember kegyelme és tisztessége.

Végül az egyetlen indián nő a fent elemzett novellákban: Ruth. *A fehér csend* alapján a legjelentősebb tulajdonsága, hogy nem olyan, mint a fehér nők. Ennek az oka a származása, és az ebből eredő örök felkészültség a legrosszabbra. Mint nő, természetesen nem úgy kezelik, mint egy teljesen egyenlő felet, ettől függetlenül viszont Mason részéről nem éri semmilyen lekicsinylés származását illetően.

Ennek kapcsán külön figyelmet igényel az, ahogyan a novellában Malemute Kid és Ruth felelősség- és munkatudata van szemléltetve. Malemute Kid félre tudja tenni az érzelmeit, ezzel együtt a félelmét is, hogy elvégezze azt, amit szükséges elvégezni. Ugyanígy Ruth is képes volt erre. „Ruth fajának kétségbeesett nyugalmaival fogadta” – áll a magyar fordításban. Az eredeti szövegben „despairing stoicism” olvasható, viszont a sztoicizmus nem feltétlenül a nyugalmat sugározza; amúgy is különös, ha egy indián nőre a nem éppen az ő kultúrájából származó *sztoicizmus* szót alkalmazzuk... Ruth északon nőtt fel, szinte egész életét az éghajlatból adódó kihívó körülmények között töltötte, emiatt neki már természetes a halál korai (bármikori, hirtelen) eljövetele. Megtanulta, hogy mindig fel kell előre készülni a legrosszabbra, és ezt Mason balesetekor sem felejtette el. Nyilván megijedt és félt, hogy mi fog ezután férjével történni, aggódott érte, de ugyanakkor nem érte hatalmas meglepetésként, hogy a természet ismét a maga útját járja. Ugyanakkor, mint Malemute Kid, Ruth is megtanulta, hogy semmilyen helyzetben sem szabad elveszíteni az eszét, és nem szabad hagyni, hogy az érzelmek eluralkodjanak rajta. Ez tipikusan egy indián női tulajdonságnak tűnik, amire egy fehér nő képtelen lenne az északi novellák világában, s egy fehér férfi számára is emberpróbáló lenne. Így Ruth segített Malemute Kidnek Mason kiszabadításában, és férje kívánságait is meghallgatta, illetve kérése szerint előbb elindult, hogy ne kelljen látnia, ahogy meghal. Ruth e tulajdonságainak kapcsán fontos még, hogy ha fehér lenne, akkor nem tudná férje balesetét „kétségbeesett nyugalommal” fogadni.

Nor did the Indian girl faint or raise her voice in idle wailing, as might many of her white sisters. (Jack London: *The White Silence*. 1902.) (Az indián lány sem ájult el, nem is kezdett hiábavaló jajgatásba, ahogy fehér nővérei közül sokan tették volna.)

Ahogy már kifejtettem, az északi törzsek már tapasztaltak ilyen téren, a fehér nők az államokban azonban nem éltek át olyan határhelyzeteket, mint amilyeneket északon lehet. Nem voltak még olyan élethelyzetben, ahol félelmüket félretéve, csak cselekedniük kellett volna. Ruth azonban tudta, hogy a „jajgatással” nem fog tudni segíteni a férjén, sőt, még akár lassíthatja is a munkát, a segítsége nélkül pedig végképp nagy esély lett volna rá, hogy Mason az ágak alatt a hóban fekve halt volna meg. Előre gondolkodott, arra figyelt oda, hogy minek lesz jobb végkimenetele, hogyan tudja erejét hasznosítani.

Záró gondolatok

Jack London novellái remek irányadók az őslakos népek irodalmi megközelítéséhez. A gyarmatosítás következtében teljesen egyedi esetek jöttek létre, ezeket pedig nagyrészt nem dokumentálták, így csak az irodalmi reprezentációjuk maradt meg. Ha ezzel nem is a teljes igazságot, néhány esetben inkább egy hol idealizált, hol naturalizált változatot hoztak napvilágra, még akkor is fontosak ezek a művek a reprezentációt illetően.

Olyan novellákat megnevezve, mint *A fehér csend* vagy éppen a *Vének szövetsége*, különféle nézőpontokat kaphatunk ezekről a kialakult helyzetekről. Ezeket azonban nemcsak történelmileg lehet kielemezni, hogy mi állt a háttérben, hanem ma már vihetjük tovább is a szálakat, és elemezhetjük az alapján, ami utána történt. Nem lenne lehetséges például Imberről úgy beszélni, mint akinek egyrészt érthetők a tettei, és sajnáljuk, hiszen ehhez tudnunk kell, hogy minden próbálkozás ellenére még több, mint egy évszázadon keresztül elnyomásban kellett ezeknek a törzseknek élnie. Ha mindezt nem tudnánk, és a gondolkodásmódunk nem változott volna, elítélnénk Imbert, és megbocsájthatatlannak hinnénk tetteit. Az effajta elemzéshez éppen emiatt érdemes visszatérni bizonyos időközönként, ugyanis így sokkal bővebb, átfogóbb értelmezéseket lehet létrehozni.

A novellák vizsgálata során arra is fény derül, hogy a művek nem csak a posztkolonializmus szempontjából hordoznak szimbolikus értéket. A természet Jack Londonnál nem egy háttértényező vagy egy kiegészítő elem, mint azt megszokhattuk, például olyan klisés jelenetekben, hogy ha a főszereplő sír, akkor az eső is esik. Ehelyett hatalmas formáló erővel rendelkezik, gyakran pedig már megkapja a főszerepet, a történetalakító szerepet is. Ez Jack London részéről nagyon következetesen végigvezetett gondolkodásmód – főleg, ha az őslakos kultúrákra és vallásokra gondolunk, melyek a természet köré épültek, és tulajdonképpen mondhatjuk, hogy a naturalizmusa ebben is megmutatkozik. Műveiben felhívja a figyelmet a természet lebecsülésének a veszélyeire és következményeire, annak ellenére, hogy a hosszútávú

hatásait még nem ismerhette, mindezt úgy, hogy a természettel, mint önálló rendszerrel foglalkozik, nem pedig úgy, mint az emberi lét kiegészítő mechanizmusával. Úgy mutatja be, mint egy bosszúszomjas, kárörvendő karaktert, akinek a tettei erőszakosnak és könyörtelennek tűnnek, az olvasóban mégis azt az érzést kelti, hogy okkal és jogosan cselekszik.

Külön kiemelendő még, hogy az embert is mint a természet részét prezentálta, nem pedig mint az uralóját. Sokszor fényt vet az ember (főleg a fehér ember) megrendíthetetlen egojára a töréspontján, ezzel is megmutatva azt, hogy lehetetlen minden helyzetet a saját kontrollja alatt tartani, főleg, ha a természet is közbeszól. Ezzel erősen reflektál a gyarmatosítóattitűdre is, megkérdőjelezve azt, annak ellenére, hogy ő is éppen emiatt lehetett csak Amerikában. Az ember legfontosabb, de mégis leginkább elfeledett jegyével foglalkozik, a természetével (*human nature*), ezzel nem csak egy szójátékot létrehozva, de rámutatva arra, hogy mindig a legalapvetőbb dolgokban rejlik a válasz. Nem is beszélve arról, hogy az emberi természetet központba állítva szintén azt sugallja, hogy mielőtt gondolkodunk és érzünk, van egyfajta természetünk, melyet nem tudunk kikerülni, hiszen az diktálja az életünket. Ezzel is mutatva, hogy az ember (mégis)csak alárendeltje a természetnek.

Irodalomjegyzék

- AUERBACH, Jonathan: *Male Call: Becoming Jack London*. Duke University Press, 1996.
- BECZE Szabolcs: *Nacionalizmus és ökológiai gondolkodás. A baszk új szociális mozgalmak environmentalista akcionalizmusa*. MTA Politika Tudományi Intézete. Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont. Budapest. 2006.
- GARRARD, Greg: *Ecocriticism. The New Critical Idiom*. Routledge. Abingdon. 2004.
- GLOTFELTY, Cheryll–FROMM, Herold ed.: *The Ecocriticism Reader*. The University of Georgia Press, 1996.
- HÓDOSY Annamária: *Bio MOZI. Ökokritika és populáris film*. Tiszatáj Alapítvány, 2018.
- HÓDOSY Annamária: *Klímaszörnyek. Ökokritika és populáris film 2*. Tiszatáj Alapítvány, 2024.
- KOCH A, Brierley C, Maslin MM, Lewis SL.: *Earth System Impacts of the European Arrival and Great Dying in the Americas after 1492*. *Quat Sci Rev*. 2019; 207; 13–36.
- LABOR, Earle: *Jack London. An American Life*. Farrar, Straus and Giroux, 2014. 98–114.
- LONDON, Jack: *Children of the Frost*. 1902.
- LONDON, Jack: *Jack London összes novellái 1*. Szukits Könyvkiadó. Szeged. 2003.
- LONDON, Jack: *The God of His Fathers*. 1901.
- LONDON, Jack: *The Son of the Wolf*. 1900.
- MCLINTOCK, James I.: *Jack London's Strong Truths. A Study of his Short Stories*. Michigan State University Press, 1997.
- MOORE-GILBERT, Bart: *Postcolonial Theory. Contexts, Practices, Politics*. Verso. 1997.
- REESMAN, Jeanne Campbell: *Jack London's Racial Lives*. University of Georgia Press, 2011.
- RUECKERT, William: *Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism*. 1978.
- SMID Róbert: *Az ökokritika dilemmái*. Századvég Közéleti Tudásközpont, 2023.
- SZMIRNOV, Igor. P.: *A rövidség értelme*. In: *A regény és a trópusok*. (Szerk. Kovács Árpád, ford. Szitár Katalin) Budapest, Argumentum Kiadó 2007. 417–425.
- United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. United Nations. 13 September 2007.